

SVEA HOVRÄTT
Mark- och miljööverdomstolen
060303

DOM
2025-02-17
Stockholm

Mål nr
M 3473-24

Sid 1 (12)

ÖVERKLAGAT AVGÖRANDE

Växjö tingsrätts, mark- och miljödomstolen, dom 2024-02-14 i mål nr M 1142-23, se bilaga A

PARTER

Klagande

Kammarkollegiet
Box 2218
103 15 Stockholm

Motpart

1. A.O.

2. R.O.

Ombud för 1 och 2: P.L.
Jönköpings Fiskeribiologi AB
Gjuterigatan 9
553 18 Jönköping

SAKEN

Ansökan om omprövning för moderna miljövillkor m.m. avseende Långarekull vattenkraftverk i Västerån, Gislaveds kommun

MARK- OCH MILJÖÖVERDOMSTOLENS DOMSLUT

Mark- och miljööverdomstolen ändrar mark- och miljödomstolens domslut under rubriken ”Omprövning för moderna miljövillkor och tillstånd” på följande sätt.

1. Punkten 1 ska ha följande lydelse:

Den rättighet att ha befintlig anläggning och bedriva befintlig vattenverksamhet vid Långarekull vattenkraftverk, som grundar sig på urminnes hävd, förenas med de villkor som framgår nedan.

Dok.Id 2124388

Postadress
Box 2290
103 17 Stockholm

Besöksadress
Birger Jarls Torg 16

Telefon
08-561 670 00
08-561 675 50

E-post: svea.avd6@dom.se
www.svea.se

Telefax

Expeditionstid
måndag – fredag
08:00–16:30

2. Punkten 2 d) ska ha följande lydelse:

att från tidpunkten för anläggandet och för framtiden avbörda vatten via damm
och fiskvägar enligt upprättat förslag till vattenhushållningsregler, se villkor 2,
4, 5 och 7 nedan.

YRKANDEN I MARK- OCH MILJÖÖVERDOMSTOLEN

Kammarkollegiet har yrkat att Mark- och miljööverdomstolen ska upphäva mark- och miljödomstolens dom och avvisa alternativt avslå A.O.s och R.O.s ansökan.

A.O. och **R.O.** har motsatt sig ändring av mark- och miljödomstolens dom. Om deras ansökan om omprövning för moderna miljövillkor inte kan medges yrkar de, på samma sätt som i mark- och miljödomstolen, i andra hand tillstånd med hänvisning till 11 kap. 9 § miljöbalken. I tredje hand anser de att målet bör återförvisas till mark- och miljödomstolen för fortsatt handläggning där.

UTVECKLING AV TALAN I MARK- OCH MILJÖÖVERDOMSTOLEN

Kammarkollegiet har anfört i huvudsak följande.

För att befintlig vattenverksamhet för elproduktion ska kunna anses bedrivas med stöd av urminnes hävd ska huvudsakligen samma verksamhet ha pågått sedan före den 1 januari 1882. Vattenverksamhet för produktion av vattenkraftsel kan som tidigast ha påbörjats vid Långarekull 1914 när den första turbinen installerades. Dessförinnan bestod anläggningen bl.a. av en kvarn.

I Svenskt dammregister för södra Sverige 1994, SMHI Svenskt vattenarkiv, anges byggåret för Långarekulls verksdamm för kraftverk vara 1913. Vidare anges att dammtypen verksdamm finns i anslutning till ett kraftverk, kvarn eller såg, används för att reglera vattendraget till turbinerna och magasinet är mindre än i regleringsdammen. Det finns inga detaljerade uppgifter om konstruktion och avbördningsförmåga för äldre dammanläggning vid Långarekull eller för den damm som uppfördes 1913. I vilken omfattning den senare dammen har byggts om efter 1913 går inte att utläsa.

Vid vägförvaltningens inmätning av anläggningen 1959 har noterats att läget för avstängningsluckorna har flyttats cirka 10 meter uppströms till nedströmssidan av landsvägsbron. Därutöver framgår att intags- och utloppskanalen med utskov och

stödmurar delvis pågjutits med betong. Betong började inte användas i mindre anläggningar förrän vid sekelskiftet 1900. Sökandena har därmed inte visat att vare sig anläggningen eller verksamheten varit densamma sedan före 1882.

Sökandena har inte presenterat något skattlägningsbeslut eller liknande som utvisar omfattningen av kvarnverksamheten som tidigare fanns på platsen. Äldre verksamheter som exempelvis kvarnar drevs intermittent, till skillnad från ett vattenkraftverk som huvudsakligen är i drift dygnets alla timmar under hela året. Övergången från kvarndrift, eller dylikt, till vattenverksamhet för produktion av vattenkraftsel har varit tillståndspliktig eftersom en kvarn respektive ett vattenkraftverk drivs på olika sätt, vilket i sin tur påverkar vattenhushållningen. Sökandena har inte visat att den nuvarande vattenhushållningen vid Långarekulls vattenkraftverk är densamma som före 1882. Det finns inte heller några uppgifter om vilken vattenverksamhet i form av dämning som har bedrivits vid Långarekull eller om den är identisk med den nuvarande.

Sökandena har sammanfattningsvis inte visat att vare sig anläggningen eller verksamheten varit densamma sedan före 1882. Tidsrekvisitet för att den nuvarande vattenverksamheten ska kunna anses bedrivas med stöd av urminnes hävd är därmed inte uppfyllt. Det finns således inte något som motsvarar ett tillstånd som kan ligga till grund för en omprövning för moderna miljövillkor och inte heller något som kan ligga till grund för ett fortsatt tillstånd till den nuvarande verksamheten. Ansökan ska därför avvisas eller avslås.

Det förefaller som att mark- och miljödomstolen har förbisett de historiska uppgifter som kollegiet pekar på och att det är sökandena som har bevisbördan i målet. Mark- och miljödomstolen har även blandat omprövningsbestämmelser med de bestämmelser som avser tillståndsprövning av vattenverksamhet, utan att det klart framgår vad som är vad och vad respektive prövning omfattar. Domstolen har dessutom gett sökandena ”tillstånd till fortsatt drift av vattenkraftsanläggningen vid Långarekull...”, dvs. inte uttryckligen tillstånd till vattenverksamhet. Exakt vad som avses är oklart.

Om den nuvarande vattenverksamheten vid Långarekull trots allt kan anses bedrivas med stöd av urminnes hävd ska läggas till att enligt äldre bestämmelser avsåg urminnes hävd enbart civilrättsliga frågor. Någon prövning gentemot allmänna intressen har därmed aldrig skett av verksamhet som anses bedrivas enbart med stöd av urminnes hävd. Den nuvarande vattenverksamheten vid Långarekulls vattenkraftverk har heller aldrig prövats mot allmänna intressen. Rättskraftsregeln i 24 kap. 1 § miljöbalken har inte ändrats genom det regelverk som trädde i kraft den 1 januari 2019. Rättskraft omfattar enbart vad som har prövats. Det är därför inte rättsligt möjligt att lämna sökandena ”fortsatt tillstånd till drift av vattenkraftsanläggningen vid Långarekull” enbart utifrån påståenden om att verksamheten bedrivs med stöd av urminnes hävd.

I samrådsunderlaget lämnades inga uppgifter om vilka renoveringsåtgärder som planerades, när dammen uppförts, när den fått sin nuvarande utformning eller vilken dämning samt eventuell reglering som bedrivs och har bedrivits. Av miljökonsekvensbeskrivningen framgår att dammen vid Långarekull är byggd som en jordfyllnadsdamm men att den inre uppbyggnaden är okänd. Vidare framgår att vattnet brutit igenom en del av dammen och eroderat marken bakom dammen. Det finns inga adekvata uppgifter om dammens konstruktion. Hur är då dammsäkerheten? Det kan utifrån det ifrågasättas om sökandena har hållit författningsenligt samråd.

A.O. och R.O. har i huvudsak anfört följande.

Vattenanläggningen vid Långarekull har funnits sedan mycket lång tid tillbaka. Det bedrivs ingen reglering vid dammen med luckor eller sättare. Den verksamhet som har pågått är avledning av vatten till en kvarn och en såg. Kvarnen och sågen drevs först med vattenhjul och sedan slutet av 1800-talet med turbiner (axelgenomgångar finns fortfarande kvar i sumpväggarna och visades under mark- och miljödomstolens syn). År 1914 elektrifierades verksamheten och turbinerna fick en vertikal uppställning. Utrustning köptes även in så att verksamheten kunde börja leverera el till nätet. Det skedde före vattenlagens inträde och förändringen sågs antagligen som ringa och naturlig för de närboende, varför frågan aldrig behövde gå till domstol. Flytten av avstängningsluckorna inom intagskanalen visades på synen. Anläggningen har inte

genomgått några förändringar mer än att man har lagat och underhållit anläggningen. Därför är det inte konstigt att det inte finns någon vattendom för anläggningen.

Långarekulls kvarn var en relativt stor kvarn med tillhörande såg. Det är inte troligt att det har funnits restriktioner för kvarndriften annat än att vatten inte fick innehållas. Vid kvarn- och sågdrift fanns inget krav på minimitappning, så den ursprungliga fåran torrlades så fort som flödet i ån gick under drivvattenföringen. Kombinationen med sågverk och kvarn gjorde att efterfrågan fanns under hela året. Det har inte framkommit att anläggningen ska ha förändrats sedan mitten av 1800-talet, mer än att turbindrift och senare elkraftproduktion har installerats innan det fanns krav på tillstånd för det. Utrymmet mellan såg och kvarn synes vara oförändrat, så det är svårt att se att maximal slukförmåga skulle ha ökat till följd av turbindriften. Efter denna miljöprövning kommer vattenhushållningen att vara densamma som tidigare, undantaget att det säkerställs en minimitappning motsvarande den dubbla medellågvattenföringen i den ursprungliga fåran.

En närmare läsning av Svenskt Dammregister visar att där anges att i stort sett alla kraftverk ska ha byggts tillsammans med nya dammar, så även i de fall där det är känt att kraftverken tillkommit i efterhand. Uppgifterna ska därför läsas så att angivet årtal avser starten för elproduktionen. Dammregistret har även en uttrycklig reservation om att ”en viss kontroll av uppgifternas rimlighet har gjorts innan de lagts in i registret”, så man bör inte tolka in för mycket i de uppgifter som presenteras.

Anläggningen har hanterats i Westbo häradsrätt (mål No 37 vid vårtinget med Westbo härad i Ölmestad den 12 februari 1884), och hänsyn till anläggningen har även tagits i handlingarna för markavvattningsföretaget uppströms samt i domstolsförhandlingar om den nedströms liggande bron. Omkringliggande senare verksamheter har behandlat verksamheten som att den bedrivs med stöd av urminnes hävd eller motsvarande rättighet. Domen från Westbo häradsrätt bör göra att det är en verksamhet som bedrivs i enlighet med en sådan särskild rättighet att förfoga över vatten som avses i 2 kap. 41 § vattenlagen (1918:523) och att den därför ska omfattas av 5 § lagen (1998:811) om införandet av miljöbalken (promulgationslagen). Domen från häradsrätten framkom vid de fastighetsrättsliga undersökningarna och omnämns därför inte i själva

ansökan. I vart fall har vattenverksamheten vid Långarekull en sådan särskild rättighet att förfoga över vatten som avses i 5 a § promulgationslagen, eftersom anläggningen uppfördes före 1918 och har bedrivits kontinuerligt utan invändningar.

Kammarkollegiet anmärker även på dammarnas uppbyggnad och dammsäkerheten, utan att ha varit på plats. Tillsynsmyndigheten har varit på plats åtskilliga gånger och är väl medveten om Långarekull. Ansökan handlar delvis om att renovera dammen för att förbättra funktionen och dammsäkerheten.

MARK- OCH MILJÖÖVERDOMSTOLENS DOMSKÄL

Mark- och miljööverdomstolen har att i första hand ta ställning till om A.O. och R.O. har visat att det finns en sådan särskild äldre rättighet för anläggningen och verksamheten vid Långarekulls vattenkraftverk som kan omprövas för moderna miljövillkor. Vidare har Mark- och miljööverdomstolen att bedöma om mark- och miljödomstolen har tillämpat de bestämmelser som gäller vid tillståndsprövning respektive omprövning för moderna miljövillkor på ett riktigt sätt. Slutligen ska bedömas om A.O. och R.O. har uppfyllt det krav på samråd som kan ställas utifrån deras ansökan.

Tillämpliga bestämmelser och relevanta förarbetsuttalanden framgår av mark- och miljödomstolens dom.

Kan anläggningen och verksamheten omprövas för moderna miljövillkor utifrån en äldre rättighet?

En verksamhet som bedrivs i enlighet med en urminnes hävd, ett privilegiebrev eller en annan sådan särskild rättighet att förfoga över vatten som avses i 2 kap. 41 § vattenlagen (1918:523) ska anses bedrivas med stöd av en rättighet som har tillkommit enligt motsvarande bestämmelser i miljöbalken eller i föreskrifter som har meddelats med stöd av miljöbalken, se 5 a § lagen (1998:811) om införande av miljöbalken. Bestämmelsen innebär att äldre rättigheter såsom urminnes hävd kan likställas med tillstånd enligt miljöbalken. En sådan äldre rättighet har således inte enbart bäring på

civilrättsliga frågor, utan ska ha rättskraft enligt 24 kap. 1 § miljöbalken i de frågor som får anses ha prövats genom att den särskilda rättigheten tillkom. Det betyder också att rättigheten kan bli föremål för omprövning på samma sätt som andra tillstånd enligt miljöbalken (prop. 2017/18:243 s. 235).

Enligt A.O. och R.O. har det bedrivits vattenverksamhet på platsen sedan åtminstone 1668; först som en kvarn och sedan mitten av 1800-talet i form av en såg och kvarn. De har åberopat ett omfattande skriftligt material till stöd för att rätten att ha den nuvarande anläggningen och bedriva den nuvarande verksamheten grundar sig på urminnes hävd. Av materialet kan, utöver vad mark- och miljödomstolen har hänfört sig till, följande noteras särskilt.

Lagaskifteskartan från 1854 visar två byggnader placerade vid den östra åfåran i samma läge som den nuvarande anläggningen. Kartan visar också den avstängning som fortfarande begränsar tillrinningen till den ena åfåran.

I domboken från Westbo häradsrätts varting 1884 återges behandlingen av ett uppskjutet tvistemål om ålfiske. I avgörandet återges en skrift från käranden Johannes Petersson som syftar till att klargöra de sakförhållanden vid Långarekulls vattenfall som hans talan grundar sig på. I skriften omnämns lagaskifteskartan från 1854 och det noteras att dammen synes vara antecknad på kartan. Vidare anges att ett bolag år 1865 fått rätt att och samma år också uppfört en damm över hela ån, med fäste på Långarekulls strand å ena sidan och strömhemanet Kalvsnäs å andra sidan. Vid dammen uppfördes en såg närmast Långarekulls strand och därtill mjölkvarn med tre par stenar, som drevs med varsitt vattenhjul. Vidare framgår att det 1854 fanns en vadmalstamp på platsen. Sakförhållandena vitsordades av motparten. Även om målet inte handlade om en rättighet för den anläggning och den verksamhet som A.O. och R.O. nu vill ompröva ger den åberopade skriften enligt Mark- och miljööverdomstolens bedömning stöd för att vattenverksamhet har bedrivits på det sätt som de hävdar.

Kvarnen och sågen nämns även i ett lagfartsprotokoll från 1890 som A.O. och R.O. åberopat. Av protokollet framgår att kvarnen och sågen 1882 hade ingått i ett arvskifte och upptagits i en bouppteckning.

Sammantaget ger det åberopade materialet stöd för att det funnits anläggningar för tillgodogörande av vattenkraft och att vattenförhållandena på platsen har varit påverkade av dämning, både vid anläggningen och uppströms vid tillrinningen till den västra åfåran, och avledning sedan före 1882.

En vattenverksamhet kan anses bedrivas med stöd av urminnes hävd även om den teknik som används för att utvinna vattenkraft har förändrats över tid (se Civilutskottets betänkande 2017/18:CU31 s. 18 f.). Att t.ex. turbiner för elproduktion installerats vid ett senare tillfälle i en äldre vattenverksamhet behöver alltså inte innebära att verksamheten inte längre bedrivs enligt en urminnes hävd (se Högsta domstolens avgörande den 5 december 2024 i mål nr T 385-23, Gäddeviksåsens kvarn). Frågan är om A.O. och R.O. har gjort sannolikt att den verksamhet som bedrivs i dag inte i något väsentligt avseende skiljer sig från hur den kan antas ha bedrivits före införandet av de tillståndskrav som miljöbalken sedan ersatte (a. bet. a. s.).

Mark- och miljödomstolen har hållit syn i målet och Mark- och miljööverdomstolen har tagit del av dokumentationen av synen. I likhet med mark- och miljödomstolen bedömer Mark- och miljööverdomstolen att ombyggnaden av den traditionella kvarnen till den nuvarande kraftstationen inte i sig synes ha gett upphov till någon bestående miljöpåverkan av betydelse. Vad Kammarkollegiet har anfört om de uppgifter om Långarekulls vattenkraftverk som finns i Svenskt dammregister för södra Sverige 1994, SMHI Svenskt vattenarkiv, förändrar inte den bedömningen. Att avstängningsluckorna har flyttats 10 meter och att intags- och utloppskanalen med utskov och stödmurar pågjutits med betong under 1900-talet har inte heller medfört någon ändring av vare sig anläggningens läge, funktion eller inverkan på vattenförhållandena.

Mark- och miljööverdomstolen bedömer sammanfattningsvis att A.O. och R.O. genom den sammantagna utredningen har gjort sannolikt att

anläggningen och den verksamhet som bedrivs där inte i något väsentligt avseende skiljer sig från hur den kan antas ha bedrivits före 1882. Den nuvarande anläggningen och verksamheten omfattas således av urminnes hävd och den rättigheten kan omprövas för moderna miljövillkor.

Tillståndsprövning eller omprövning?

Av den överklagade domen framgår att mark- och miljödomstolen har bedömt om anläggningen och verksamheten kan omprövas för moderna miljövillkor utifrån 11 kap. 27 § och 24 kap. 10 § miljöbalken. Mark- och miljödomstolen har även prövat A.O.s och R.O.s ansökan om tillstånd enligt 11 kap. miljöbalken för att, på närmare angivet sätt, få

- a) utföra biotopvårdande åtgärder i naturfåran,
- b) renovera dammanläggningen,
- c) utföra övriga åtgärder som är nödvändiga för miljöanpassning av anläggningen,
- d) avleda vatten via damm och fiskvägar, samt
- e) anlägga och ta bort temporära fångdammar i samband med miljöanpassningen.

Ansökan omfattar tillstånd till åtgärder som i allmänhet kan behandlas som villkor inom ramen för en omprövning för moderna miljövillkor, förutsatt att de inte riskerar att påverkar något motstående intresse negativt. Enligt 11 kap. 9 § miljöbalken får dock den som vill bedriva vattenverksamhet ansöka om tillstånd för verksamheten även om den inte är tillståndspliktig. Att mark- och miljödomstolen prövat A.O.s och R.O.s talan i denna del som en ansökan om tillstånd kan således inte ses som oklart eller felaktigt.

I domslutet, under rubriken Omprövning för moderna miljövillkor och tillstånd punkten 1, har dock mark- och miljödomstolen angett att domstolen efter omprövning med hänvisning till urminnes hävd och 24 kap. 10 § miljöbalken, lämnar *fortsatt tillstånd* (Mark- och miljööverdomstolens kursivering) till drift av vattenkrafts-anläggningen vid Långarekull i Västerån, utifrån vissa angivna villkor. En omprövning för moderna miljövillkor syftar till att förena ett redan befintligt tillstånd eller en äldre rättighet till en vattenverksamhet med moderna miljövillkor. Den utgör inte en

fullständig tillståndsprövning. En beviljad omprövning för moderna miljövillkor som grundar sig på urminnes hävd bör därför inte heller uttryckas som en rätt till ett fortsatt tillstånd. Den beviljade omprövningen utifrån urminnes hävd i punkten 1) bör i stället formuleras på det sätt som framgår av domslutet.

Under samma rubrik i punkten 2. d) synes mark- och miljödomstolen av misstag ha hänvisat till fel villkor för vattenhushållning. Denna punkt ska därför också ändras, till den lydelse som framgår av domslutet.

Samråd

Kammarkollegiet anser att uppgifterna i samrådet leder till frågor om dammsäkerhet och att det utifrån det finns anledning att ifrågasätta om A.O. och R.O. uppfyllt kravet på samråd. Länsstyrelsen, som ansvarar för tillsyn av vattenverksamheter, har inte haft några synpunkter i denna del. Mark- och miljööverdomstolen bedömer att uppgifterna i A.O.s och R.O.s utredning inte ger anledning att underkänna samrådet.

Så som Kammarkollegiet har påpekat anges det inte i samrådsunderlaget när dammen har uppförts, när den fått sin nuvarande utformning eller vilken dämning och eventuell reglering som har bedrivits. Att verksamhetens hela historik inte kan redogöras för kan dock inte ses som brister med hänsyn till att verksamhet bedrivits på platsen under mycket lång tid. Mark- och miljööverdomstolen bedömer att uppgifterna i samrådet i denna del och även i övrigt är tillräckliga, utifrån vad som kan krävas och hur A.O. och R.O. har utformat sin talan.

Sammanfattning

Vad Kammarkollegiet har anfört utgör inte skäl att avslå eller avvisa ansökan om dels omprövning för moderna miljövillkor, dels tillstånd till de åtgärder som mark- och miljödomstolen medgett. En beviljad omprövning för moderna miljövillkor grundad på urminnes hävd bör dock inte uttryckas som en rätt till ett fortsatt tillstånd, utan i stället formuleras på det sätt som framgår av domslutet. Vidare bör en av misstag felaktig

hänvisning till villkor för vattenhushållning ändras, till den lydelse som framgår av domslutet.

En samlad redovisning enligt 22 kap. 30 § miljöbalken av de bestämmelser som gäller för Långarekulls vattenkraftverk framgår av mark- och miljödomstolens domslut, se bilaga A, med de enda ändringar som framgår av detta domslut.

HUR MAN ÖVERKLAGAR, se bilaga B

Överklagande senast den 2025-03-17

I avgörandet har deltagit hovrättsrådet Liselotte Rågmark, tekniska rådet Annika Billstein Andersson samt hovrättsråden Johanna Fernlund och Helen Blomberg, referent.

Föredragande har varit Susanne Schultzberg.

VÄXJÖ TINGSRÄTT
Mark- och miljödomstolen

DOM
2024-02-14
meddelad i
Växjö

Mål nr M 1142-23

PARTER

Sökande

1. A.O.

2. R.O.

Ombud för 1 och 2: P.L.
Jönköpings Fiskeribiologi AB
Gjuterigatan 9
553 18 Jönköping

SAKEN

Ansökan om tillstånd till fortsatt drift, samt miljöanpassning av vattenkraftsanläggningen vid Långarekull i Västerån, Gislaveds kommun

Avrinningsområde: Nissan
Koordinater: N: 6334096, E: 391375 SWEREF99TM
Anläggnings-ID: 76115

DOMSLUT

Omprövning för moderna miljövillkor och tillstånd

1. Mark- och miljödomstolen lämnar, efter omprövning med hänvisning till urminnes hävd och 24 kap. 10 § miljöbalken, fortsatt tillstånd till drift av vattenkraftsanläggningen vid Långarekull i Västerån med de villkor som framgår nedan.
2. Mark- och miljödomstolen lämnar även tillstånd enligt 11 kap. 9 § miljöbalken
 - a) att utföra biotopvårdande åtgärder i naturfåran på en sträcka om ca 160 meter nedströms det övre omlöpet.

Dok.Id 701458

Postadress	Besöksadress	Telefon	Telefax	Expeditionstid
Box 81 351 03 Växjö	Kungsgatan 8	0470-560 100 E-post: mmd.vaxjo@dom.se www.domstol.se/vaxjo-tingsratt		måndag – fredag 08:00–16:00

- b) att renovera befintlig damm med ett 58 m långt överfall med krönnivån på +121,2 m samt övriga dammdelar, enligt dammbeskrivningen i teknisk beskrivning punkt 3 – 6 (domsbilaga 1).
- c) till de övriga ändringar av dammen som är nödvändiga för miljöanpassningen av anläggningen, i huvudsak enligt teknisk beskrivning, se domsbilaga 1.
- d) att från tidpunkten för anläggandet och för framtiden avbörda vatten via damm och fiskvägar enligt upprättat förslag till vattenhushållningsregler, se villkor 3, 4 och 6 nedan.
- e) till anläggande och borttagande av temporära fångdammar i samband med miljöanpassningen av anläggningen i huvudsak enligt domsbilaga 1.

Villkor

Mark- och miljödomstolen föreskriver följande villkor för den verksamhet som enligt ovan får bedrivas med stöd av omprövning enligt 24 kap. 10 § miljöbalken och tillstånd enligt 11 kap. 9 § miljöbalken.

1. Arbetsena ska bedrivas i huvudsaklig överensstämmelse med vad som angetts i ansökan samt med vad de sökande i övrigt har uppgett eller åtagit sig i målet.
2. Maximalt 5 m³/s får avledas till kraftverket.
3. Vid dammen ska anläggas och bibehållas två fiskvägar, ett övre och ett nedre omlöp, i huvudsak enligt domsbilaga 1.
4. Genom den övre fiskvägen ska, så vitt på tillrinningen beror, släppas en minimitappning om 600 l/s till naturfåran.
5. Genom den nedre fiskvägen ska, så vitt på tillrinningen beror, avledas 300 l/s från naturfåran till utloppskanalen vid drift av kraftverket.
6. Framför intaget till kraftverket ska ett minst 10 m² stort intagsgaller med en maximal lutning på 30 grader från markplanet och en spaltvidd om maximalt 15 mm installeras. Vid gallret ska det även finnas en flyktväg i nedströms riktning, allt i huvudsak enligt domsbilaga 1.
7. Genom flyktvägen vid gallret ska erforderlig mängd vatten tappas upp till 100 l/s, då kraftverket är i drift.
8. Samråd ska ske med tillsynsmyndigheten kring den slutliga utformningen av fiskvägarna i naturfåran samt flyktvägen vid gallret i intagskanalen.

9. En vattenståndsskala (pegel) i RH2000 ska upprättas i intagskanalen strax uppströms bron över intaget till kraftverket.
10. Sänkingsgräns vid intaget ansätts till nivå +121,0 m (RH2000), vad på kraftverkets skötsel, samt på tillrinningen beror, och markeras på pegeln. Ingen korttidsreglering får förekomma.
11. Samtliga arbeten i vattenområdet och dess närområde ska bedrivas på sådant sätt att föroreningar inte kommer ut i vattendraget och så att grumling i görligaste mån undviks.
12. Utrustning för omhändertagande av läckage och spill från maskiner ska finnas tillgängligt på plats.
13. Ett kontrollprogram ska tas fram i samråd med tillsynsmyndigheten och ges in till tillsynsmyndigheten senast en månad innan arbetena påbörjas.

Strömfallsfastighet

Rätten att tillgodogöra sig vattenkraften ska för framtiden vara förenad med fastigheten A, Gislaveds kommun.

Miljökonsekvensbeskrivning

Mark- och miljödomstolen bedömer att den redovisade miljökonsekvensbeskrivningen uppfyller kraven enligt 6 kap. miljöbalken och slutför miljöbedömningen.

Arbets tid och oförutsedd skada

Den tid inom vilken de ansökta åtgärderna ska vara utförda bestäms till fem år från den dag denna dom får laga kraft och den tid för vilket anspråk till följd av oförutsedda skador får framställas bestäms till fem år, räknat från utgången av arbetstiden.

Översyn av villkoren

Mark- och miljödomstolen bestämmer enligt 22 kap. 29 § miljöbalken att ansökan för översyn av villkoren och andra bestämmelser ska lämnas in till mark- och miljödomstolen senast 40 år efter det att denna dom har vunnit laga kraft.

Prövningsavgift

Mark- och miljödomstolen fastställer prövningsavgiften till tidigare beslutat belopp om 15 300 kr. Avgiften är betald.

BAKGRUND

Långarekull är enligt sökandens beskrivning sedan mycket lång tid tillbaka präglad och påverkat av mänsklig aktivitet. Redan på en karta från mitten av 1600-talet syns en symbol för kvarnverksamhet längs vänster sida av Västerån vid platsen för Långarekull. Indämningen av Västerån vid Långarekull sträcker sig cirka 3 km uppströms. Enligt sökanden påbörjades produktionen av vattenkraftsel vid Långarekull redan 1914 och baserat på äldre handlingar har anläggningen haft i stort sett samma utformning åtminstone sedan mitten av 1800-talet.

Sökanden har nu ansökt om moderna miljövillkor och tillstånd till fortsatt drift av vattenkraftsstationen. Enligt ansökan medför de nu planerade åtgärderna, för att produktionen av vattenkraftsel ska kunna fortgå, att fisk och annan fauna återigen kommer att kunna vandra förbi anläggningen vid Långarekull. Dessutom anges att det kommer att skapas permanenta strömvattenbiotoper inom verksamhets-/åtgärdsområdet, vilket gynnar bland annat fisk-, bottenfauna- och fågelarter knuta till strömmande och forsande vattenmiljöer.

TIDIGARE BESLUT

Så vitt det är känt saknar anläggningen och verksamheten vid Långarekull ett meddelat tillstånd enligt vattenlagen eller miljöbalken.

ANSÖKAN

Yrkanden

A och R.O. har, som deras ansökan slutligt bestämts, i första hand yrkat att:

1. Mark- och miljödomstolen med hänvisning till urminnes hävd lämnar tillstånd till fortsatt drift av vattenkraftsanläggningen vid Långarekull i Västerån genom avledning av maximalt 5 m³/s till kraftverket.
2. Mark- och miljödomstolen omprövar tillståndet (urminneshävd) så till vida att tillståndet förenas med villkor om att det ska finnas två fungerande fiskvägar i uppströms riktning, ett låglutande fingaller med flyktväg framför intaget till kraftverket, samt att en minimitappning ska släppas till

naturfåran, allt i enlighet med vad som framgår av den tekniska beskrivningen.

A och R.O. har vidare yrkat att mark- och miljödomstolen lämnar tillstånd enligt 11 kap. miljöbalken enligt följande:

3. till de ändringar av dammen som är nödvändiga för miljöanpassningen av anläggningen, i huvudsak enligt bifogad teknisk beskrivning.
4. att från tidpunkten för anläggandet och för framtiden avbörda vatten via damm och fiskvägar enligt upprättat förslag till vattenhushållningsregler.
5. till anläggande och borttagande av temporära hålldammar i samband med miljöanpassningen av anläggningen i huvudsak enligt bifogad teknisk beskrivning.
6. att mark- och miljödomstolen ger dispens från strandskyddet för de planerade åtgärderna, främst byggandet av fiskvägarna.

De sökande har även yrkat:

7. att mark- och miljödomstolen godkänner den upprättade miljökonsekvensbeskrivningen, samt att målet om möjligt avgörs på handlingarna.

Vidare har de kompletterat ansökan genom två yrkanden om tillstånd till biotopvård i naturfåran och dammrenovering genom att:

8. att utföra biotopvårdande åtgärder i naturfåran på en sträcka om ca 160 meter nedströms det övre omlöpet.
9. att renovera befintlig damm med ett 58 m långt överfall med krönnivån på +121,2 m samt övriga dammdelar, enligt dammbeskrivningen i teknisk beskrivning punkt 3 – 6.

För det fall att mark- och miljödomstolen skulle finna att turbiner med tillhörande anläggningsdelar inte omfattas av urminnes hävd, har de i andra hand ansökt om att mark- och miljödomstolen lämnar tillstånd i efterhand enligt 11 kap. 9 § miljöbalken:

1. för uppförande samt bibehållande av två turbiner med en sammanlagd slukförmåga på 5 m³/s inklusive tillhörande turbinhus, utloppskanal, intagskanal, intag och avstängningsluckor på fastigheten A i Gislaveds kommun.
2. att bedriva vattenverksamhet i form av vattenbortledning om högst 5 m³/s för produktion av vattenkraftsel samt utföra de miljöanpassningsåtgärder som följer av villkoren nedan avseende förbättrad konnektivitet förbi befintlig dammanläggning samt för möjliggörande av fiskens nedströmspassage förbi Långarekull vattenkraftverk.

De sökande har vidare föreslagit att följande villkor ska gälla för framtiden:

- A. Arbetena ska bedrivas i huvudsaklig överensstämmelse med vad som angetts i ansökan samt med vad sökanden i övrigt har uppgett eller åtagit sig i målet.
- B. Vid dammen ska anläggas och bibehållas två fiskvägar, ett övre och ett nedre omlöp, i huvudsak enligt bifogad teknisk beskrivning.
- C. Genom den övre fiskvägen ska, så vitt på tillrinningen beror, släppas en mintappning om 600 l/s till naturfåran.
- D. Genom den nedre fiskvägen ska, så vitt på tillrinningen beror, avledas 300 l/s från naturfåran till utloppskanalen vid drift av kraftverket.
- E. Framför intaget till kraftverket ska ett minst 10 m² stort intagsgaller med en maximal lutning på 30 grader från markplanet och en spaltvidd om maximalt 15 mm installeras. Vid gallret ska det även finnas en flyktväg i nedströms riktning, allt i huvudsak enligt bifogad teknisk beskrivning.
- F. Genom flyktvägen vid gallret ska erforderlig mängd vatten tappas upp till 100 l/s, då kraftverket är i drift.
- G. Samråd ska ske med tillsynsmyndigheten kring den slutliga utformningen av fiskvägarna i naturfåran samt flyktvägen vid gallret i intagskanalen.
- H. En vattenståndsskala (pegel) i RH2000 ska upprättas uppströms bron över intaget till kraftverket.
- I. Sänkningsgräns vid intaget ansätts till nivå +121,0 m (RH2000), vad på kraftverkets skötsel, samt på tillrinningen beror, och markeras på pegeln. Ingen korttidsreglering ska förekomma.

- J. Samtliga arbeten i vattenområdet och dess närområde ska bedrivas på sådant sätt att föroreningar inte kommer ut i vattendraget och så att grumling i görligaste mån undviks.
- K. Utrustning för omhändertagande av läckage och spill från maskiner ska finnas tillgängligt på plats.
- L. Ett kontrollprogram ska tas fram i samråd med tillsynsmyndigheten och ges in till tillsynsmyndigheten senast en månad innan arbetena påbörjas.

Till stöd för sin ansökan har de sökande anfört som nedan.

Orientering

Anläggningen vid Långarekull (N: 6334164 E: 391383) i Västerån är belägen i Gislaveds kommun cirka 13 km väster om Smålandsstenar och cirka 2 mil uppströms sammanflödet med Österån. Ursprungligen fanns det troligen en eller flera fallsträckor/forsar på platsen. Området är emellertid sedan mycket lång tid tillbaka präglat och påverkat av mänsklig aktivitet. Redan på en karta från mitten av 1600-talet syns en symbol för kvarnverksamhet längs vänster sida av Västerån vid platsen för Långarekull. Indämningen av Västerån vid Långarekull sträcker sig cirka 3 km uppströms. Nedströms anläggningen finns i huvudsak två fåror, utloppskanalen till vänster respektive naturfåran till höger, vilka sammanflödar cirka 50 m nedströms väg 153. Båda fårorna är påverkade av rensning och kanalisering, i synnerhet utloppskanalen. Närområdet (inom 150 m) vid Långarekull utgörs utöver kvarnbyggnaden respektive kraftverket och Västerån av skogsmark, jordbruksmark, samt enstaka lantbruks- och bostadsbyggnader. Väg 153 (BK 1) passerar cirka 50 m nedströms kraftverket. Ytterligare en mindre enskild väg (den tidigare landsvägen) passerar över intagskanalen direkt uppströms kraftverket, samt naturfåran via en bro.

Någon kvarnverksamhet bedrivs inte längre vid Långarekull utan numera sker i stället produktion av vattenkraftsel med två francisturbiner som har en sammanlagd slukförmåga på cirka 5 m³/s. Anläggningen saknar magasineringsförmåga och elproduktionen sker uteslutande genom strömfallsdrift. Det vill säga ingen korttids-

reglering förekommer. Enligt styrkta uppgifter påbörjades produktionen av vattenkraftsel vid Långarekull redan 1914 och baserat på äldre handlingar har anläggningen haft i stort sett samma utformning åtminstone sedan mitten av 1800-talet.

Västeråns avrinningsområde präglas av ett småkuperat och myrrikt barrskogslandskap med inslag av lövskog. Berggrunden utgörs till stor del av sura bergarter och jordarten domineras av morän och torv. Sjöarna och vattendragen är i stor utsträckning näringsfattiga och humösa. Faunan och floran inom avrinningsområdet är ensartad och karaktäristisk för näringsfattiga vatten. Naturvärdena längs med den nedre och mellersta delen av Västerån, från Storasjön cirka 11 km nordväst om Smålandsstenar och nedströms till sammanflödet med Österån, bedöms vara låga till måttliga. Detta beror bland annat på att sträckorna omfattas av flera markavvattningsföretag och domineras av lugnflytande sträckor. I arbetet med att föreslå regionalt och nationellt värdefulla vatten har Västeråns nedre delar (Bolån-Österån) utpekats som regionalt värdefulla ur naturvårdssynpunkt, samt regionalt potentiellt värdefull med avseende på fisk. Vidare är Västerån och omkringliggande våtmarker uppströms Långarekull lågt värderade i samband med våtmarksinventeringen, medan Kalvsjön och omkringliggande våtmarker bedöms ha ett mycket högt naturvärde.

De nu planerade åtgärderna, för att produktionen av vattenkraftsel ska kunna fortgå, medför att fisk och annan fauna återigen kommer att kunna vandra förbi anläggningen vid Långarekull. Dessutom kommer det att skapas permanenta strömvattenbiotoper inom verksamhets-/åtgärdsområdet, vilket gynnar bland annat fisk-, bottenfauna- och fågelarter knuta till strömmande och forsande vattenmiljöer.

Rådighet

Sökandena (R och A.O.) förvärvade anläggningen och fallrätten vid Långarekull i Västerån i december 2020 (fastighetsbeteckning: A).

Deras syfte med förvärvet var att renovera anläggningen och byggnaderna för att bevara platsens historia och upprätthålla produktionen av vattenkraftsel samtidigt som anläggningen miljöanpassades.

Dammen, samt de planerade fiskvägarna vid Långarekull ansluter på höger sida av Västerån till fastigheten B. Ett nyttjanderättsavtal har därför upprättats mellan sökandena och ägarna till B för att erhålla erforderlig rådighet.

Närmare om A och C

Sökandena äger fastigheten A. Fastigheten utgörs enligt utdrag från Lantmäteriet av vattenfall med verk och utmål av jord. Vid tiden för inlämnandet av ansökan saknades arealuppgift om fastigheten A. På Lantmäteriets kartor var det aktuella området redovisat som C. Enligt Nordisk familjebok (Uggleupplagan. 31. Ural — Vertex (1921)) innebär utmål "markområde vid vattenfall afsatt för att vid fallets utbyggnad lämna utrymme för kraftstation, dammfästen och öfriga därvid behöfliga anläggningar."

Sökandena har både låtit ta fram en fastighetsbestämning av Lantmäteriet och sammanfattat de äldre handlingarna som finns tillgängliga för att underlätta lantmäteriförrättningen. Sökandens uppfattning utifrån de äldre handlingarna har varit att någon egentlig samfällighet aldrig har bildats där C är markerad i kartan.

Under målets handläggning har Lantmäteriet också i beslut den 24 oktober 2023, nr F23660, klargjort att samfälligheten D var en felregistrering. D finns således inte och de i ansökan berörda områden, som har redovisats som C, tillhör fastigheten A.

Sedan domstolen har begärt in att de sökande ska styrka rådigheten för åtgärderna har sökandena redovisat rådigheten i nedanstående tabell 1.

Tabell 1: Berörda fastigheter

Sökandena har härvid även anfört att ansökta åtgärder berör således inga andra fastigheter än A (sökandenas fastighet) och B, E och F, för vilka i målet ingivna nyttjanderättsavtal medger rätt till ansökta åtgärder.

Höjdsystem och lägesbeskrivningar

Höjdangivelser i denna ansökan jämte bilagor är givna i RH2000. Det finns även ett lokalt höjdsystem utgående ifrån en lokal fixpunkt, i form av ett inhugget kryss i en markfast sten cirka 30 m NO om den vänstra sidan av bron över intagskanalen. Konnektionen för det lokala höjdsystemet till RH2000 är 110,83. Det vill säga den lokala fixpunkten innehar höjden cirka +121,94 m i RH2000 och höjden +11,11 m i det lokala höjdsystemet. Koordinater anges i SWEREF99TM.

Som fixpunkt för dammen föreslås det inhuggna krysset i den markfasta stenen cirka 30 m NO om den vänstra sidan av bron över intagskanalen som ligger på nivån +121,94 m i RH2000. Fixpunkten beskrivs även i den tekniska beskrivningen (se domsbilaga 1).

Gällande tillstånd

Så vitt det är känt saknar anläggningen och verksamheten vid Långarekull ett meddelat tillstånd enligt vattenlagen eller miljöbalken. I och med en ändring i lagen om införande av miljöbalken från den 1 januari 2019 får emellertid nu en verksamhet som bedrivs i enlighet med urminnes hävd anses ha en rättighet som tillkommit enligt motsvarande bestämmelser i miljöbalken (se 5a § MP). Den historiska utredning som genomförts visar att den vattenverksamhet som bedrivs vid dammen

idag inte i något väsentligt avseende skiljer sig från hur den kan antas ha bedrivits före införandet av de tillståndskrav som miljöbalken sedan ersatte.

I den historiska genomgången konstateras att vattenverksamhet redan fanns på platsen år 1668. År 1854 ses tydligt två byggnader på ömse sidor om intagskanalen nedströms hårdsvägen med samma placering som dagens kvarn- och sågbyggnader vilket även omnämns senare i Svenska kvarnar (1940). Man ser även tydligt avstängningen av den högra åfåran år 1854. Ur markavvattningsplanen från 1900-talets början ses att markavvattningsföretaget tar hänsyn till verksamheten vid Långarekull, samt att överfallsdammens placering i planet och att dämningens nivå motsvarar den nuvarande. Markavvattningsföretagets dokumentation visar att anläggningen har lång kontinuitet och är accepterad av de som berörs av dämningen sedan lång tid tillbaka. Både svenska kvarnar (1940) och Statens Elektriska Inspektion, Teknisk beskrivning över elektrisk anläggning vid Långarekulls elverk (1957) gör gällande att elproduktionen vid anläggningen började år 1914. Sammanfattningsvis visar handlingarna att den vattenverksamhet som idag bedrivs vid dammen sannolikt har bedrivits på i allt väsentligt samma sätt med omgivningens godkännande sedan långt tid före 1882. Verksamheten vid dammen har därför stöd av urminnes hävd och 5a § MP är tillämplig.

Hydrologiska uppgifter

SMHI har 2021-05-25 beräknat de karakteristiska vattenföringarna för Västerån vid Långarekull. Medelvattenföringen uppgår (MQ) till 3,4 m³/s medan medellåg- (MLQ) och medelhög- (MHQ) uppgår till 0,3 m³/s respektive 20 m³/s. Det beräknade 100-års flödet (HHQ 100) uppgår till 41 m³/s. Avrinningsområdets storlek uppgår enligt SMHI till 208 km².

Tabell 1 Karakteristiska vattenföringar i Västerån vid Långarekull beräknade av SMHI 2021-05-25.

Flöde	Långarekull (m³/s)
HHQ-100 år	41
HHQ-50 år	38
MHQ	20
MQ	3,4
MLQ	0,3

Beskrivning av dammen, avbördningsförmåga och tillämpad reglering

Dammen vid Långarekull är byggd som en jordfyllnadsdamm, medan kraftverket, samt delar av intagkanalen och utloppskanalen består av huggna block med utskov och stödmurar delvis pågjutna med betong. Dammens inre uppbyggnad är okänd. Vid en inmätning 2021-05-01 låg den övre vattenytan på nivån +120,99 m och den nedre vattenytan på nivån +117,17 m, vilket innebär en fallhöjd på cirka 3,8 m genom kraftverket. Vid drift uppgår fallhöjden vid kraftverket till cirka 3,2 m. Dammen utgör i oskadat/renoverat tillstånd ett definitivt vandringshinder för all fisk. Dammen kan beskrivas på följande sätt sett från vänster till höger:

1. Vänster anslutningsdamm är cirka 10 m lång med en krönnivå på cirka +122,0 m och utgörs av en kombinerad jord/blockdamm av okänd uppbyggnad, samt utgör även vägbank fram till kvarnen.
2. Ett 6 m brett kraftverksintag med 7 stycken spettluckor á 0,77 m med en fast tröskel på nivån +120,0 m. Intagets sidor utgörs av pågjuten blockmur och över intaget finns en enklare träbro. Spettluckorna är belägna på brons nedströmssida och uppströms bron finns ett konventionellt intagsgaller med en spaltvidd på 18 mm som rensas manuellt.
3. En cirka 32 m lång jorddamm av okänd uppbyggnad med ett krön på +121,5 m – 121,7 m.
4. En 14 m lång erosionsskyddad översvänningsbar jorddamm med ett krön på cirka +121,3 m.
5. Ett 58 m långt överfall med krön på nivån cirka +121,2 m, troligen uppbyggt av en timrad kärna med motfyllnad av blockmaterial och erosionsskyddat tätmaterial på uppströmssidan.

6. Överfallet övergår norrut i ett enklare blockdämme i dåligt/skadat skick.
Vattnet har brutit genom dämnet och eroderat marken bakom detsamma.

I bilaga 6 till den tekniska beskrivningen redovisas en ritning på dammen (*Den tekniska beskrivningen med tillhörande bilagor utgör domsbilaga 1 till denna dom, domstolens anmärkning*).

Dammen har en avbördningsförmåga som med befintliga överfall kan avbörda ett flöde som motsvarar HHQ-100 (cirka 41 m³/s) vid nivån cirka +121,67 m (beräknat som fri utströmning, överfallsdamm).

Regleringen sker i normala fall passivt genom att vattennivån uppströms dammen tillåts variera med flödet i Västerån. Vattennivån uppströms dammen fluktuerar normalt mellan cirka +121,2 m (MLQ) och +121,5 m (MHQ). Det vill säga amplituden uppgår i normala fall till cirka 0,3 m. Avsikten är att regleringen i stort sett ska ske på samma sätt även i framtiden.

Strömfallsfastighet

Enligt ett utdrag från Lantmäteriets fastighetsregister utgör A strömfallsfastighet: ”Fastigheten utgöres av vattenfall med verk och utmål av jord”.

Vattenhushållning för dammen

Avsikten är att regleringen i stort sett ska ske på samma sätt i framtiden som den skett tidigare. Den tydligaste skillnaden jämfört med tidigare kommer att vara att en större del av flödet kommer att avbördas till naturfåran via den övre fiskvägen i stället för genom kraftverket vid lägre vattenföringar i Västerån. De föreslagna vattenhushållningsbestämmelserna innebär att vattenståndet och vattenföringen uppströms respektive nedströms anläggningen fortsatt kommer att variera som har skett hittills samtidigt som de möjliggör en kontinuerlig tappning till naturfåran. Vattenregleringen kommer att bedrivas så att vid vattenföringar upp till 0,7 m³/s (drygt dubbla MLQ) kommer hela flödet att avbördas till naturfåran via den övre fiskvägen respektive flyktvägen från intagsgallret, såvitt tillrinningen och dammens skötsel beror. Vid vattenföringar mellan 0,7 m³/s och 5,7 m³/s fördelas flödet

mellan fiskvägen, flyktvägen och kraftverket. Vid vattenföringar där utöver kommer resterande flöde att avbördas via dammens överfall till naturfåran. Någon reglering kommer inte att ske av dammen.

Ändring av damm, anläggande av fiskvägar och nytt intagsgaller med flyktväg

De åtgärder som planeras för att miljöanpassa anläggningen vid Långarekull är att möjliggöra uppströms passage via två fiskvägar som utformas som naturliga bäckfåror (omlöp). Den övre fiskvägen sammanbinder naturfåran med Västerån uppströms dammen, medan den nedre fiskvägen sammanbinder utloppskanalen från kraftverket med naturfåran. För att möjliggöra nedströms passage från intagskanalen, samt förhindra att fisk passerar genom kraftverket anläggs ett nytt fingaller med en avledare som mynnar i utloppskanalen. I figur 1 nedan ges en översikt över anläggningen och för planerade arbeten.

Figur 1. Arbetsområde.

Under dammrenoveringen kommer vattennivån nedströms den temporära fångdammen att sänkas av tillfälligt för att möjliggöra renoveringen av dammen. Minimitappningen kan då ledas till naturfåran genom den övre fiskvägen med hjälp av den temporära fångdammen och resterande flöde avleds genom turbinsumpen. Vid renoveringen av kraftverket, som sker bakom avstängningsluckorna, avleds flödet till naturfåran via överfallsdammen och den övre fiskvägen.

Det övre omlöpet blir cirka 70 m långt med en bottenbredd på cirka 0,4 m och utjämnar en fallhöjd på cirka 1,5 m. Den genomsnittliga lutningen i fiskvägen blir således cirka 2 %. Det övre omlöpet är dimensionerat för ett flöde på cirka 0,6 m³/s och ett vattendjup på cirka 0,55 m (släntlutning 1:2). samtidigt som det medger fortsatt avbördning av extrema flöden genom dammen. Det nedre omlöpet blir cirka 35 m långt med en bottenbredd och släntlutning på cirka 1 m respektive 1:1,5. Vid full drift uppgår fallhöjden till cirka 0,35 m, vilket ger en lutning på cirka 0,1 %. Det nedre omlöpet är dimensionerat för ett flöde på cirka 0,3 m³/s medan vattendjupet beräknas uppgå till cirka 1 m. De båda omlöpen kommer att erosionsskyddas med geotextil och naturligt rundade block och stenar, störstenar i form av större block kommer även att användas för att bromsa vattenhastigheten. Med de föreslagna utformningarna kommer flödet i någon del av naturfåran aldrig understiga medellågvattenföringen i Västerån (0,3 m³/s) såvitt tillrinningen beror.

Det nya fingallret kommer att placeras i direkt anslutning till kraftverksbyggnaden och utformas som ett så kallat alfa-galler. Gallret som kommer att bli cirka 4 m brett kommer att ha en lutning på cirka 25 grader från markplanet och en spaltvidd på 15 mm. Gallret kan förses med en rensmaskin av Pater-Noster typ. Avledarens öppning kommer att vara belägen i gallrets ovankant och ha en bredd motsvarande gallrets bredd, medan vattendjupet kommer att uppgå till cirka 0,5 m. Från ”hyllan” ovan gallret kommer fisken ledas vidare nedströms mot utloppskanalen via en svagt avsmalnande överlöpskanal och en ramp. Avledaren är dimensionerad för ett flöde på cirka 0,1 m³/s som kommer att regleras med hjälp av en klafflucka.

I samband med genomförandet av åtgärderna kommer även dammen, intagskanalen, avstängningsluckorna framför gallret och turbinintaget, samt kraftverket och dess utloppskanal att repareras/renoveras för att upprätthålla dammsäkerheten och skapa en god arbetsmiljö vid framtida drift och underhåll. Detta innefattar bland annat en reparation av den del av dammen norr om överfallen som genombrutits, samt återställning av sättningar längs intagskanalen.

Redogörelse för det samråd som skett

Samråd har ägt rum med Länsstyrelsen i Jönköpings län, övriga myndigheter och organisationer, samt med berörda fastighetsägare och den allmänhet som kan antas bli berörd av åtgärderna.

Länsstyrelsen i Jönköpings län konstaterade i beslut 2022-03-18 att verksamheten och de planerade åtgärderna vid Långarekull vattenkraftverk på fastigheten Långarekull E i Gislaveds kommun är sådana verksamheter som alltid ska antas medföra en betydande miljöpåverkan i den mening som avses i 6 kap. miljöbalken.

Miljökonsekvensbeskrivning

En separat miljökonsekvensbeskrivning (MKB) har upprättats. Av denna framgår att de planerade åtgärderna innebär att produktionen av vattenkraftsel kommer att kunna fortgå samtidigt som fisk återigen kommer att kunna vandra förbi anläggningen vid Långarekull. Dessutom kommer det att skapas permanenta strömvattenbiotoper inom verksamhets-/åtgärdsområdet, vilket gynnar bland annat fisk-, bottenfauna- och fågelarter knuta till strömmande och forsande vattenmiljöer. Den planerade verksamheten ger förutom en lokal påverkan inom verksamhetsområdet ingen i övrigt känd långvarig negativ påverkan. Vidare bidrar de föreslagna åtgärderna till uppnåendet av de nationella miljömålen ”Levande sjöar och vattendrag” och ”Ett rikt växt- och djurliv” inom Västeråns avrinningsområde. Den planerade verksamheten bidrar dessutom till uppnåendet av miljökvalitetsnormen god ekologisk status i den berörda vattenförekomsten och angränsande vattenförekomster uppströms.

Sakägare och övriga berörda

De sökande bedömer att utöver den egna fastigheten (A) är ägarna till fastigheterna B och F direkt berörda av de planerade åtgärderna och verksamheten. Vidare bedömer sökandena att markavvattnings-/regleringsföretaget för Västerån, Kalvsjön m.fl. berörs.

Planförhållanden

Verksamhets-/åtgärdsområdet vid Långarekull omfattas inte av någon detaljplan/byggnadsplan eller områdesbestämmelser. Den nu gällande översiktsplanen för Gislaveds kommun antogs av kommunfullmäktige i december 2016 ("kommunomfattande översiktsplan ÖP 16 för Gislaveds kommun"). Västerån vid Långarekull omfattas av ett generellt strandskydd på 100 m.

Allmänna hänsynsreglerna

Ändringen av dammen och anläggningen, samt byggandet av fiskvägarna innebär ingen belastning av miljön utan förstärker istället naturvärdena i Västerån. Ansökan grundas på fiskeribiologisk fackkunskap och tillräcklig kompetens i hydrauliska och anläggningstekniska frågor. De begränsade riskerna med de planerade åtgärderna har beaktats och teknikerna är väl anpassade för att förhindra miljöstörningar. De planerade åtgärderna innebär inga inskränkningar av pågående verksamheter eller enskilda intressen. Åtgärderna är därför väl förenliga med de allmänna hänsynsreglerna i 2 kap. miljöbalken

Med stöd av vad som angetts ovan anser de sökande vidare att de sökta åtgärderna är väl förenliga med miljöbalkens hushållningsbestämmelser.

Fisket

Som angivits ovan och som framgår av de till ansökan hörande bilagorna är syftet med de planerade åtgärderna att miljöanpassa anläggningen vid Långarekull. Genom de två fiskvägarna respektive gallret och flyktvägen kommer förekommande fiskarter att kunna passera fritt. Dessutom skapas permanenta strömvattenbiotoper inom verksamhetsområdet. Åtgärderna bedöms därigenom på sikt innebära positiva effekter på fisket inom Västeråns avrinningsområde.

Skyddsåtgärder

Ändringen av dammen och anläggningen, samt byggandet av fiskvägarna innebär bland annat att schakt-och gjutningsarbeten kommer att utföras. För att minimera risken för grumling och annan negativ påverkan på Västerån kommer arbetena huvudsakligen att utföras under torra förhållanden bakom fångdammar. Vidare kommer tillrinningen att ledas förbi till ån nedströms.

I övrigt kommer maskiner och bränsle att placeras så att spill till vattenområdet undviks. Efter avslutade arbeten kommer ytorna inom arbetsområdet att återställas. Entreprenören kommer även åläggas att sträva efter att uppmärksamma och åtgärda risker för grumling, påverkan av skadliga pH-värden i samband med gjutning, samt vidta skyddsåtgärder för att förhindra spill av kemikalier, bränsle, olja och andra föroreningar.

Ersättning för skada

Enligt sökandens bedömning kommer inte de sökta åtgärderna att medföra några skador för någon sakägare. Skulle ersättningsgilla skador trots detta uppstå hänvisas till bestämmelserna om oförutsedd skada.

Arbetstid

Som arbetstid för de sökta åtgärderna föreslås fem år räknat från den dag domen i målet vinner laga kraft.

Oförutsedd skada

Tiden för anmälan av oförutsedd skada föreslås, med hänsyn till arten av eventuell påverkan, till fem år från utgången av arbetstiden.

Kompletterande villkor och förtydliganden

Efter vissa påpekanden från mark- och miljödomstolen, samt inkomna synpunkter från länsstyrelsen har sökandena innan kungörelse av målet inkommit med följande förtydliganden och kompletteringar av ansökan.

Dämning

Ingen korttidsreglering ska förekomma. Såvitt på kraftverkets skötsel och tillrinningen beror ska vattennivån hållas vid krönet på överfallsdammen på nivån +121,1 m (+/- 0,1 m). Då flödet övergår kraftverkets slukförmåga kommer vattennivån att stiga efter överfallsdammens avbördningsförmåga. Vid låg tillrinning kan vattennivån sänkas, som en följd av minimitappningen till den övre fiskvägen, till som lägst nivån +120,65 m.

Under dammrenoveringen kommer vattennivån nedströms den temporära fångdammen att sänkas av tillfälligt för att möjliggöra renoveringen av dammen. Minimitappningen kan då ledas till naturfåran genom den övre fiskvägen med hjälp av den temporära fångdammen och resterande flöde avleds genom turbinsumpen. Vid renoveringen av kraftverket, som sker bakom avstängningsluckorna, avleds flödet till naturfåran via överfallsdammen och den övre fiskvägen.

Mintappning

Sökandena föreslår följande förtydligande om tappningar till fiskvägar och flyktväg.

- Genom den övre fiskvägen skall, så vitt på tillrinningen beror, släppas en mintappning om 600 l/s till naturfåran.
- Genom den nedre fiskvägen skall, så vitt på tillrinningen beror, släppas ett flöde om 300 l/s till kraftverks utloppskanal.
- Genom flyktvägen vid gallret skall erforderlig mängd vatten tappas upp till 100 l/s, då kraftverket är i drift

INKOMNA YTTRANDEN

Naturvårdsverket, Myndigheten för samhällsskydd och beredskap, samt Havs- och vattenmyndigheten har alla avstått från att yttra sig i målet.

SMHI har meddelat att myndigheten inte har några synpunkter på ansökan.

Länsstyrelsen i Jönköpings län har anfört följande.

Länsstyrelsen i Jönköpings län anser att ansökan om fortsatt drift och miljöanpassning av Långarekulls vattenkraftverk är väl genomarbetad.

Länsstyrelsen håller också med sökandena om att det skett reglering och utnyttjande av kraften i vattnet på platsen sedan lång tid tillbaka och att regleringen sker på motsvarande sätt idag som det gjort historiskt. Länsstyrelsen har också uttryckt detta under samrådet för tillståndsansökan.

Nyligen, i mars 2023, har dock Mark- och miljödomstolen vid Vänersborgs tingsrätt gjort ett avgörande i ett omprövnings- och ansökningsmål (Kärramölla kraftverk i mål M 332-22 MMD Vänersborg). Mark- och miljödomstolen har i det målet, vars förutsättningar liknar förutsättningarna i detta mål, tagit ställning för att urminnes hävd endast begränsar sig till rätten för reglering med mera, men inte utgör tillräcklig grund för att även omfatta tillstånd för avledning till turbin (elproduktion).

Eftersom sökandena i detta mål har genomfört ett fullständigt samråd för sin ansökan menar länsstyrelsen att det därför vore klokt av sökandena att, som en komplettering till yrkandet om tillstånd till fortsatt drift (med hänsyn till urminnes hävd) och omprövning av tillståndet (urminnes hävd), även gå in med ett andrahandsyrkande om att söka nytt tillstånd till just avledning till turbin. På så sätt slipper sökande få målet avvisat i den händelse att mark- och miljödomstolen finner att urminnes hävd, inte i tillräcklig grad, motsvarar tillstånd för just den delen av verksamheten som omfattar avledning till turbin.

Länsstyrelsen anser vidare att kulturvärdena uttrycks tydligt i den bilaga som rör den historiska utvecklingen vid Långarekull, samt i miljökonsekvensbeskrivningen, men att denna aspekt saknas i den sammanfattning av miljökonsekvensbeskrivningen som finns i punkt 12 i huvudansökan (aktbilaga 1). Länsstyrelsen föreslår att nedanstående text kompletteras för punkt 12:

Byggnader med damm och dammkonstruktion med historisk landsväg och broförbindelse, är av väsentlig betydelse för att förstå det funktionella sambandet för den historiska vattenkrafts-utvinningen vid Långarekull. Några påtagligt negativa effekter på förekommande kulturlämningar förväntas inte uppstå till följd av planerade åtgärder och verksamhet.

I samband med synen i målet tillstyrkte länsstyrelsen ansökan, samt angav att de anser att det är visat att nuvarande anläggning inte väsentligen har förändrats sedan mitten av 1800 talet med avseende på vattenförhållandena.

Enskilda synpunkter

B.D. och E.D. har framfört att de ser positivt på den ansökta verksamheten.

G.V., fastighetsägaren till H, har uppgett att han inte har något att invända mot att anläggningen fortsätter att producera el, det kommer inte påverka hans fastighet.

SÖKANDENS BEMÖTANDE AV INKOMNA YTTRANDE

Länsstyrelsen

Yrkanden om tillstånd samt frågor om urminnes hävd

Sökandena har noterat länsstyrelsens synpunkter, och med anledning av detta framställt alternativa yrkanden.

Kulturvärden

Sökandena tycker att det är bra att länsstyrelsen belyser att sökandens intentioner, att bibehålla anläggningar och verksamheten på platsen, är viktiga för kulturmiljön och ber domstolen ta detta i särskilt beaktande, samt instämmer i att det kunde pekats tydligare på i ansökan.

Enskilda

Inga enskilda har motsatt sig den ansökta verksamheten.

DOMSKÄL

Målets handläggning

Mark- och miljödomstolen har hållit syn i målet i samband med muntlig förberedelse. I kungörelsen har angetts att målet kan komma att avgöras utan huvudförhandling. Mark- och miljödomstolen finner att inga yttranden har inkommit som har motsatt sig sökandens yrkanden. Ingen har yrkat förhandling. Det kvarstår inte heller sådana oklarheter att förhandling behövs. Domstolen finner därför i enlighet med 22 kap. 16 § miljöbalken att det är uppenbart onödigt att hålla huvudförhandling och avgör målet på handlingarna.

Rådighet

Sökandena har genom ingivande av Lantmäteriets beslut F23660 visat att den tidigare registrerade samfälligheten C var en felregistrering. Ansökta åtgärder utförs således endast på de fastigheter som ägs av sökanden, samt på de fastigheter för vilka nyttjanderättsavtal har upprättats. Mark- och miljödomstolen bedömer att sökandena därmed har visat att de såsom ägare till fastigheten A, samt genom ingivna nyttjanderättsavtal, har erforderlig rådighet för ansökta åtgärder.

Miljöbedömning

Länsstyrelsen har den 18 mars 2022 beslutat att vattenkraftsproduktion samt planerad miljöanpassning och renovering av Långarekull vattenkraftverk är sådana verksamheter som alltid ska antas medföra en betydande miljöpåverkan och att åtgärderna omfattas på kraven enligt 6 kap. 28 § att göra en specifik miljöbedömning. Till ansökan om dels omprövning enligt 24 kap. 11 § miljöbalken, dels tillstånd enligt 11 kap. 9 § miljöbalken, har de sökande därefter bifogat en miljökonsekvensbeskrivning innefattande även en samrådsredogörelse.

Domstolen har noterat att för den del av målet som kan bedömas utifrån en omprövning för moderna miljövillkor, inte finns obligatoriska krav på specifik miljöbedömning enligt vad som föreskrivs i 6 kap. miljöbalken (se 6 kap. 20 § andra stycket). Det behövs dock ett tillräckligt underlag även för att göra en

omprövning. Länsstyrelsen har också i detta fall fattat beslut i fråga om betydande miljöpåverkan.

Domstolen bedömer att den inlämnade miljökonsekvensbeskrivningen är tillräcklig för bedömningen av målet i sin helhet, såväl för omprövning enligt 24 kap. 10 § som för tillstånd enligt 11 kap. 9 § miljöbalken. Den specifika miljöbedömningen kan därmed slutföras.

Tillåtlighet

Som framgått ovan har de sökande beträffande den fortsatta driften i första hand yrkat tillstånd till fortsatt drift av verksamheten, genom omprövning för moderna miljövillkor enligt 11 kap. 27 § och 24 kap. 10 § miljöbalken. Detta utifrån den omständighet att verksamheten redan har ett tillstånd enligt bestämmelserna om urminnes hävd. I andra hand har sökandena yrkat att tillstånd enligt 11 kap. 9 § ska ges för vattenbortledning för drift av kraftverket, för det fall domstolen anser att vattenbortledning för elkraftproduktion inte omfattas av urminnes hävd.

Domstolen har alltså att i första hand pröva om det såvitt avser den fortsatta driften finns förutsättningar för att pröva förstahandsyrkandet. En förutsättning för att prövning av förstahandsyrkandet är att avledning av vatten omfattas av urminnes hävd, annars finns det inget tillstånd till vattenbortledning att ompröva.

Ingen myndighet eller enskild har motsatt sig vare sig förstahands- eller andrahands yrkandena.

Rättsliga utgångspunkter för bedömningen

Enligt 11 kap. 6 § miljöbalken avses med vattenverksamhet för produktion av vattenkraftsl en vattenverksamhet som innebär vattenreglering, vattenbortledning, vattenöverledning eller annan påverkan på vattnets flöde och (1) som är avsedd för produktion av el genom omvandling av energin i strömmande vatten, *eller* (2) när verksamheten påbörjades, var avsedd för sådan produktion. Domstolen har härvid inledningsvis noterat att det i förevarande fall är fråga om en verksamhet som idag är avsedd för produktion av el genom omvandling av energi i strömmande vatten.

Enligt 11 kap. 9 § miljöbalken krävs det tillstånd för vattenverksamhet om inte något annat följer av bestämmelserna i balkens 11 kap. Av 11 kap. 27 § miljöbalken första stycket framgår att sedan den 1 januari 2019 är den som bedriver en tillståndspliktig vattenverksamhet för produktion av vattenkraftsel skyldig att se till att verksamheten har moderna miljövillkor, vilket innebär att det ska finnas villkor till skydd för människors hälsa och miljön i enlighet med miljöbalken och som inte är äldre än fyrtio år. Enligt bestämmelsen andra stycket får en tillståndspliktig vattenverksamhet för produktion av vattenkraftsel fortsätta att bedrivas till dess att prövningen av moderna miljövillkor är klar, om (1) verksamhetsutövaren har ansökt om tillstånd eller omprövning för att förse verksamheten med moderna miljövillkor *eller* (2) verksamheten omfattas av en nationell plan för moderna miljövillkor. I denna del har domstolen noterat att verksamhetsutövaren i detta fall har ansökt om tillstånd och omprövning och att bestämmelsen därmed är tillämplig, även om tidigare fastighetsägare inte i ansökte om prövning enligt den nationella planen.

Tanken med den nämnda bestämmelsen är att verksamhetsutövaren ska ansöka om omprövning enligt 24 kap. 10 § miljöbalken och att tillståndsmyndigheten därefter ska upphäva, ändra och besluta nya bestämmelser och villkor i den utsträckning som behövs med hänsyn till skyddet för människors hälsa och miljö. Vid sådan omprövning uppställs inte något obligatoriskt krav på samråd och miljökonsekvensbeskrivning eftersom målen ansetts vara av begränsad omfattning genom att de endast handlar om att uppdatera de villkor som avser miljöskyddet (se prop. 2017/18:243 s. 127).

Bestämmelsen i 11 kap. 27 § miljöbalken anses för sin tillämplighet förutsätta att det finns ett tillstånd eller en därmed jämställd rättighet att uppdatera med moderna miljövillkor (se exempelvis MÖD M 2113-20). Ett tillstånd till vattenverksamhet enligt balken omfattas av rättskraft enligt 24 kap. 1 § miljöbalken beträffande de frågor som prövats. Enligt 5 § lagen (1998:811) om införande av miljöbalken (MP) gäller det samma tillstånd meddelade enligt äldre lagstiftning. Vilken verksamhet som får bedrivas i avvaktan på uppdateringen till moderna miljövillkor regleras

således av den rättighet som i grunden anses gälla för verksamheten (se samma dom).

Enligt 11 kap. 28 § miljöbalken ska det (jämför ovan) för nationell helhetssyn och samordning finnas en nationell plan för de prövningar som avses i 11 kap. 27 § miljöbalken och enligt 41 § förordningen (1998:1388) om vattenverksamheter (FVV) stadgas att en verksamhet som omfattas av planen får bedrivas till dess en prövning för moderna miljövillkor är klar, trots att verksamheten saknar tillstånd enligt 11 kap. miljöbalken, under förutsättning att verksamheten omfattas av 5 a § MP. Detta stadgande i 41 § FVV anses förtydliga att 11 kap. 27 § miljöbalken inte bara gäller verksamheter med i dom meddelade tillstånd utan även verksamheter som bedrivs med en sådan särskild rätt som omfattas av bestämmelsen i 5 a § MP och som infördes samtidigt med 11 kap. 27 § miljöbalken (se exempelvis MÖD M 2113-20). Förtydligande måste, när övriga omständigheter enligt ovan är uppfyllda, anses gälla även i ett fall som nu är för handen när någon ansökan inte har lämnats in för att omfattas av den nationella planen. Därmed finns, enligt domstolens bedömning, förutsättningar att närmare bedöma om, och i vilken utsträckning, det i detta fall föreligger en urminnes hävd enligt 5 a § MP som kan anses motsvara ett tillstånd vid tillämpningen av 11 kap. 27 § och 24 kap. 10 § miljöbalken.

I 5 a § MP anges sedan 2019 att en verksamhet som bedrivs i enlighet med urminnes hävd ska anses bedrivas med stöd av en rättighet som har tillkommit enligt motsvarande bestämmelser i miljöbalken eller föreskrifter som meddelats med stöd av balken.

Urminnes hävd anses kunna omfatta anläggningar och verksamheter som tillkommit 90 år före jordabalkens ikraftträdande 1972, dvs. före år 1882. En urminnes hävd som anses vara ett tillstånd enligt miljöbalken har rättskraft endast beträffande de frågor som kan visas vara tillåtna i förhållande till hur anläggningen är konstruerad och verksamheten bedrivits (prop. 2017/18:243 s. 103, 110 och 236).

Enligt förarbetena har den som påstår sig ha stöd för sin verksamhet i en äldre rättighet bevisbördan för rättighetens existens och dess innehåll, dvs. att det finns ett

tillstånd och vad tillståndet innebär. Enligt praxis räcker det härvid inte bara att visa att urminnes hävd historiskt sett föreligger utan det måste också klargöras att dagens vattenverksamhet tekniskt sett bedrivs i huvudsaklig överensstämmelse med den äldre rättigheten.

I de flesta fall bör man enligt förarbetena kunna kräva skriftlig dokumentation, men när det gäller urminnes hävd saknas ofta skriftlig dokumentation. Då får bevisningen fullgöras t.ex. genom en utredning som visar på vilket sätt verksamheten har bedrivits sedan åtminstone två mansåldrar före jordabalkens ikraftträdande, dvs sedan innan 1882, utan invändning från motstående intressen (se prop. 2017/18:243 s. 236). Det har härvid ansetts kunna räcka att verksamhetsutövaren med hänsyn till omständigheterna kan göra sannolikt att den verksamhet som bedrivs inte i något väsentligt avseende skiljer sig från hur den kan antas ha bedrivits före införandet av de tillståndskrav som miljöbalken ersatt (jämför Civilutskottets betänkande 2017/18:CU31, sid 18-19).

Under beredningen av lagstiftningen framfördes härvid standpunkten att det avgörande inte heller är om den teknik som verksamheter använder sig av skiljer sig från den teknik som ursprungligen användes utan om verksamheten kan anses bedrivas i enlighet med s.k. äldre rättigheter och att rätten att bedriva en gammal kvarn med generator ska kunna ha rättskraft samt att det är viktigt att beviskraven inte ställs så höga att det i praktiken blir omöjligt att bevisa vad som är rättskraftigt avgjort (se Civilutskottets betänkande 2017/18:CU31 s 19).

Under hela lagstiftningsprocessen har det dessutom varit känt att de flesta av de ca 2000 vattenkraftsanläggningar som ska föras med moderna miljövillkor saknar tillstånd reglerade i dom (se exempelvis SOU 2013:69). I samtliga fall där omprövning av äldre rättigheter sker för att uppfylla kraven på moderna miljövillkor enligt 11 kap. 27 § miljöbalken, kommer det därmed att vara fråga om ändrade förhållande och i majoriteten även om ökad avledning av vatten sett på årsbasis. Skulle dessa förhållanden göra det uteslutet med omprövning skulle hela tanken med den nationella planen för omprövning av vattenkraft med tillhörande lagstiftning falla.

Enligt domstolens bedömning talar dessa omständigheter sammantaget tydligt för att avsikten med lagstiftningen måste ha varit att moderna miljövillkor ska kunna fastställas genom en så enkel process som möjligt och att omprövning ska vara det huvudsakliga spåret. Enligt domstolens bedömning bör det därmed vara möjligt att i ett fall som det aktuella pröva om det kan anses finnas en historiskt sett hävdvunnen rätt att avleda vatten som helt eller delvis tekniskt sett bedrivs i huvudsaklig överensstämmelse med den historiska rättigheten och att i så fall överväga att genom omprövning förse denna rätt med moderna miljövillkor.

Vid denna bedömning har domstolen även noterat att flera av de domstolsavgöranden som behandlar betydelsen av urminneshävd avser situationer då det förekommit förelägganden, återkallelser eller förbud (jämför exempelvis Mark- och miljööverdomstolens avgöranden i mål M 1532-20, 1533-20, 1812-20, 2113-20, M 11798-19 samt M 5221-21), att Högsta domstolen lämnat tillstånd till prövning i hovrätt bl.a. avseende avvisande av ansökan vid Växjö tingsrätt (HD Ö 1110-23, se även HD PT T 385-23/MÖD M 5221-21) samt att i nu aktuellt fall har ingen myndighet eller enskild i domstolen motsatt sig förstahandsyrkandet avseende omprövning för moderna miljövillkor.

Omprövning avseende urminnes hävd

Mark- och miljödomstolen går nu över till att bedöma huruvida den nu aktuella anläggningen och verksamheten kan anses omfattas av urminnes hävd.

Dämning och byggnader

Vid genomgång av det kartmaterial som har presenterats i målet, samt iakttagelser i samband med synen i målet, kan konstateras att vattenvägarna kring vattenkraftverket inte har ändrats sedan mitten av 1800-talet. Vattenytan förefaller ha stått något högre på nedströmssidan vid tiden för laga skifte. Nuvarande lägre nivå har sannolikt uppkommit till följd av utförd markavvattning/årensning längre nedströms, samt viss ändring av åfärorna i samband med anläggande av broar i samband med ny vägdragning strax nedströms nu ansökt verksamhet. Viss uppgrundning/igenväxning verkar även ha skett strax uppströms överfallsdammen.

Befintliga strukturer såsom turbinsump och byggnader för turbindrift har endast ändrats marginellt sedan mitten av 1800-talet, se kartbilder nedan i figur 2.

Figur 2. Långarekull på karta från laga skifte av 1854 samt nuvarande förhållanden. Den stora landsvägen med broar byggdes någon gång 1960-1970. Den gamla vägen syns i mitten av bilden.

Sökandena har i samband med synen i målet utförligt redogjort för kraftverksbyggnadernas tillkomst. Sammanfattningsvis har sökandena anfört att de nuvarande byggnaderna endast marginellt har ändrats i samband med installation av turbiner som har ersatt äldre kvarnhjul. Byggnadernas grundläggning är densamma som tidigare kvarnverk. Även turbinsumpen är endast marginellt förändrad. Det gamla trägolvet i turbinsumpen är intakt. Man ser spår av de äldre infästningarna till de tidigare kvarnhjulen i insidan av turbinsumpens stenvägg. Överfallsdammen har inte ändrats alls sedan uppförandet.

Länsstyrelsen närvarade vid synen med kompetens från både vattenmiljö och kulturmiljö. Länsstyrelsens företrädare delade sökandens bedömning att nuvarande byggnader i allt väsentligt är jämförbara med äldre kvarnverk, uppförda i mitten av 1800-talet.

Med anledning av sökandens utredning, ovanstående egna iakttagelser samt länsstyrelsens bedömningar, anser domstolen att det sammantaget är visat att urminnes

hävd föreligger historiskt sett och att verksamheten tekniskt sett bedrivs i huvudsaklig överensstämmelse med den historiska hävden. Domstolen har härvid även noterat att *ombyggnaden* av traditionell kvarn till nuvarande vattenkraftsstation inte gett upphov till någon bestående miljöpåverkan av betydelse. Dämning och befintlig anläggning kan således anses ge upphov till samma påverkan som tidigare kvarn och såg. I målet har inga invändningar framkommit från enskilda eller allmänna intressen i fråga om dämning. Befintlig verksamhet och befintliga vattenanläggningar i den del som avser dämning samt byggnader och intags- och utloppskanaler m.m. kan enligt domstolens bedömning därmed anses bedrivas i enlighet med en urminnes hävd. De ska därför anses bedrivas med stöd av en rättighet som har tillkommit enligt motsvarande bestämmelser i miljöbalken och kan därför omprövas för moderna miljövillkor enligt vad som framgår av domslutet.

Domstolen övergår nu till att pröva om även vattenbortledningen kan anses ske med stöd av urminnes hävd.

Vattenavledning för turbindrift

Den nu ansökta *bortledningen av vatten för turbindrift* skiljer sig i jämförelse med tidigare mer intermittent kvarndrift. Frågan är om denna skillnad ska anses vara så omfattande att tillstånd enligt urminnes hävd ej ska anses föreligga.

Den historiska kvarndriften innebar en rätt att avleda vatten från samma intagskanal, till samma utloppskanal som används i nuläget för kraftverket. Det har inte framkommit att det skulle ha funnits några begränsningar i tiden för när kvarndrift fick bedrivas. Ej heller att det har funnits några bestämmelser om minimivattenföring i naturfåran. Det sker i nuläget ingen reglering av vatten vid anläggningen. Kraftverket drivs som strömkraftverk. Dämningsnivån är oförändrad jämfört med tidigare förhållanden.

De betydelsefulla ändringar av förhållanden som kan antas föreligga till följd av övergången från kvarndrift till nuvarande förhållanden är följande.

1. att vattenöverledningen på dygns- och årsbasis kan antas vara mer omfattande

2. att elturbiner kan innebära en risk för dödlighet för fisk
3. att det ökade flödet till kraftverket innebär att fisk får svårare att lokalisera naturfåran och att fiskvandring därmed försvåras.
4. Det finns risk för att naturfåran förses med för lite vatten för att upprätthålla en god livsmiljö för fisk och annan fauna i naturfåran

Ovanstående punkter 1-4 torde gälla i princip alla äldre anläggningar som vilar på urminnes hävd och ska förses med moderna miljövillkor. Det kan därför inte ha varit lagstiftarens avsikt att anläggningar med denna typ av påverkan *per definition* ska anses diskvalificerande för att genomgå omprövning (jfr ovan civilutskottets betänkande).

De sökande har föreslagit villkor i syfte att eliminera den negativa miljöpåverkan som anläggningen har gett upphov till och fortsatt kan ge upphov till genom att inrätta lämpligt intagsgaller, en övre och nedre fiskväg, en flyktväg, samt bestämmelser om minimitappning i naturfåran samt föreslagit att korttidsreglering inte får ske. Ingen myndighet eller enskild har haft något att erinra om sökandens slutliga förslag till den ansökta verksamhetens utförande och villkor i dessa eller andra delar.

Mark- och miljödomstolen bedömer att den verksamhet i form av vattenbortledning som bedrivs vid Långarekull har så pass stora likheter med den äldre kvarnverksamheten att även den kan anses bedrivas i enlighet med en urminnes hävd. Den bedöms härvid tekniskt sett bedrivas i huvudsaklig överensstämmelse med den äldre rättigheten enligt hävden. Därmed kan även vattenbortledningen anse bedrivas med stöd av en rättighet som har tillkommit enligt motsvarande bestämmelser i miljöbalken och som kan omprövas enligt 24 kap. 10 § för moderna miljövillkor enligt 11 kap. 27 § miljöbalken.

Mark- och miljödomstolen bedömer vidare att den nu ansökta verksamheten, *med av sökandena föreslagna villkor* - jämfört med den hävdvunna rättigheten till kvarnverksamhet - inte ger upphov till några ytterligare skador på enskilda eller allmänna intressen jämfört med äldre kvarndrift. Den ansökta verksamheten kan

härvid inte antas ge upphov till någon försämring av miljön utan innebär istället att möjligheterna att uppnå beslutade miljökvalitetsnormer förbättras. Vidare bedöms utformningen av det omprövade tillståndet med tillhörande villkor innebära att anläggningen uppfyller miljöbalkens krav. Den urminnes hävdvunna rätten att avleda vatten kan således omprövas på sätt som framgår av domslutet.

Tillstånd till övrig verksamhet

Sökandena har även ansökt om tillstånd enligt 11 kap. för att få utföra de arbeten som följer av villkoren (biotopvård, anläggande av fingaller och fiskvägar, renovering av damm). Ingen myndighet eller enskild har haft något att erinra om sökandens slutliga förslag till utförande och villkor i dessa delar. De kan inte antas ge upphov till någon försämring av miljön utan innebär istället att möjligheterna att uppnå beslutade miljökvalitetsnormer förbättras. Mark- och miljödomstolen bedömer att åtgärderna är behövliga och att det inte föreligger något hinder mot de ansökta åtgärderna utifrån 2, 5 och 11 kap. eller miljöbalken i övrigt för tillåtlighet. Tillstånd till ansökta åtgärder ska därför ges.

Strandskydd

Sökandena har ansökt om dispens från strandskyddsbestämmelserna för åtgärder som omfattas av ansökan om tillstånd enligt 11 kap. miljöbalken. Domstolen konstaterar att prövningen av strandskydd ingår i tillståndsprövningen och att särskild ansökan eller beslut om dispens därför inte erfordras för anläggandet av fiskvägar, renovering av damm m.m. enligt ansökan, jämför 7 kap. 16 § andra punkten miljöbalken. Vid prövningen av ansökan har domstolen härvid bedömt att de sökta åtgärderna är förenliga med strandskyddets syften.

Villkor

Ingen remissinstans eller enskild har haft något att invända mot sökandens slutliga föreslagna villkor. Mark- och miljödomstolen bedömer att de föreslagna villkoren är lämpliga och föreskriver därför villkor huvudsakligen i enlighet med sökandens förslag. Denna bedömning omfattar även frågan om tiden för översyn av villkoren.

Sammanfattande tillåtlighetsbedömning

Mark- och miljödomstolen bedömer, i likhet med sökandena och länsstyrelsen, att verksamheten enligt ansökan dels om omprövning för moderna miljövillkor, dels om tillstånd, med beaktande av nu beslutade villkor, inte kan antas ge upphov till någon försämring av miljön. I stället innebär den ansökta verksamheten enligt domstolens bedömning att möjligheterna att uppnå beslutade miljö kvalitetsnormer förbättras. Hinder mot de ansökta åtgärderna utifrån 2, 5 och 11 kap. miljöbalken eller balken i övrigt föreligger därmed inte. I dessa bedömningar ingår att den ansökta verksamheten anses förenlig med miljöbalkens krav, såväl vid en omprövning för moderna miljövillkor enligt 24 kap. 10 § miljöbalken som vid prövningen av den ändrade verksamheten utifrån miljöbalkens 11 kap. Det finns således förutsättningar att bifalla ansökan. Till den del ansökan prövas som en omprövning enligt 24 kap. 10 § miljöbalken ges, så som framgår av domslutet, fortsatt tillstånd till drift med moderna miljövillkor samtidigt som det ges tillstånd enligt ansökan för ändringarna av verksamheten.

Av ovanstående bedömningar framkommer att den ansökta verksamheten är förenlig med miljöbalkens krav, även om prövningen av den ändrade verksamheten sker utifrån miljöbalkens 11 kap. Det finns således förutsättningar att bifalla såväl förstahands- som andrahandsyrkandet. Eftersom bifall till förstahandsyrkandet ges, lämnar dock domstolen ingen mer detaljerad redogörelse för tillåtligheten utifrån sökandens andrahandsyrkande.

Arbets tid och tid för oförutsedd skada

Ingen remissinstans eller enskild har haft något att invända mot sökandens förslag till arbets tid och tid för framställande av oförutsedd skada. Mark- och miljödomstolen bedömer att de föreslagna tiderna är lämpliga och föreskriver därför om fem års arbets tid och fem år för framställande av oförutsedd skada, räknat från arbets tidens utgång.

Strömfallsfastighet

Under målets handläggning har det klargjorts att rätten till strömfall är knuten till den aktuella fastigheten, A. A ska således vara strömfallsfastighet.

Prövningsavgift

Det har inte framkommit skäl att ändra den redan beslutade prövningsavgiften.

HUR MAN ÖVERKLAGAR, se bilaga 2 (MMD- 01)

Överklagande senast den 6 mars 2024.

Annika Wahlfried Wikingsson

Andreas Hedrén

I domstolens avgörande har deltagit rådmannen Annika Wahlfried Wikingsson, ordförande, och tekniska rådet Andreas Hedrén samt de särskilda ledamöterna Anders Eklöv och Tommy Danielsson.

Domsbilaga 1: Teknisk beskrivning m bilagor